

## נאומו של משה רבנו בפרק ד' בדברים

מתוך עיון בנאומו של משה בפרק ד' (פסי' א-לט) בחומש דברים, ננסה לבסס את הדעה בדבר מעמדו המיוחד של הפרק בספר. מצד אחד, נוכל לראות בנאום זה **ציר המחבר בין שני הנאומים הראשונים שבספר**. נאום כיבוש הארץ (פרקים א'-ד') ונאום המצוות (פרקים ה'-כ"ז). ומאידך, נוכל לראות בו מעין **תמצית רעיונית ועניינית של כל הספר**.

### הנאום כסיומו של הנאום הראשון בספר

ד"ר י' קיל במאמרו על הנאום הראשון בספר דברים<sup>1</sup> הוכיח שהנושא העיקרי בנאום הראשון בספר (פרקים א'-ד') הוא **כיבוש הארץ**. ואמנם בתחילתו של הנאום נמצא את הקריאה לכבוש את הארץ: "באו ורשו את הארץ" (א', ח). לפי הצעתו: בפרק א' בדברים מתואר הניסיון הכושל לכיבוש הארץ – חטא המרגלים. בפרקים ב'-ג' מתוארים הנסיונות שהצליחו – מסעות כיבוש עבר הירדן. ובפרק ד' מוצגת התפיסה ההיסטוריוסופית הבסיסית ביחס לכיבוש הארץ: **כיבוש הארץ והישיבה בה תלויים בקיום המצוות**. במילים אחרות, התורה כאן מלמדת את עם ישראל כיצד ניתן להצליח לכבוש את הארץ.

לדעתו של ד"ר י' קיל, הרואה את פרק ד' כחלק מנאום כיבוש הארץ, יש לומר שהתורה בחרה בפרק ד' לסיים את הנאום הראשון בספר בכדי לבסס את הקשר בין עולם ההיסטוריה לעולם המצוות. עניין המיוחד של מצוות ה', שקיומן מתבצע בכל מרכיבי האדם: **במעשיו, בדיבורו, וברוחו** – במחשבותיו ובלבו, יש להן השפעה על עולם המעשה עצמו; על עולמו של האדם הפרטי, ועל עולמו הלאומי והאוניברסלי. השפעה זו באה לידי ביטוי בדוגמאות השונות שהובאו בפרק ד'.

ננסה עתה לבסס את דעתו של ד"ר י' קיל מתוך **מבנהו המיוחד של הנאום בפרק ד' (פסוקים א-לט)**.

**ענייני הפרק:** התפיסה ההיסטוריוסופית בדבר התלות בין הקיום הלאומי בארץ לבין קיום המצוות מופיעה בנאום בכמה מקומות (בפסוק א' – ככותרת לנאום, בפסוקים ה, יד, כו, ובפסוק מ – כחתימה לנאום) והיא עיקרו. ביתר הפסוקים מוצגים עניינים שונים הבאים לחזק ולבאר את התפיסה הזאת:

בפסוק ב – לעניין המצוות: אזהרה לא להוסיף ולא לגרוע מן המצוות.  
 בפסוקים ג-ד – דוגמה היסטורית: בעל פעור (כדוגמה מוחשית מאוד בזמן ובמקום) על דרך השלילה: מה קרה כשלא קיימו מצוות – מוות וחיים נקבעים ע"י קיום המצוות להוכיח את האמור בפסוק א' "למען תחיו".

1. ד"ר י' קיל, "נאום הפתיחה של משה והערות להוראתו", בשדה חמד, תשכ"ד.

- בפסוקים ו-ח – מה יקרה כאשר כן מקיימים מצוות – מעמדם בעיני העמים.
- בפסוקים ט-כד – לעניין המצוות: אזהרה לא לשכוח את מעמד הר סיני.
- בפסוקים י-יד: מעמד הר סיני כמקור כל המצוות<sup>2</sup>.
- בפסוקים טו-כד: מעמד הר סיני כבסיס לאיסור עיז<sup>3</sup>.
- בפסוקים כה-לא – תיאור תהליך היסטורי: הגלות והגאולה<sup>4</sup> כתהליכים היסטוריים הנובעים מקיום מצוות.
- בפסוקים לב-לט – הצגת הקשר בין ההיסטוריה למצוות עיז "שיר הייחוד" אותו נציג בהמשך דברינו.

עולה מכאן שהפרק בנוי משני מוקדים: מצוות והיסטוריה כדלהלן:

היסטוריה	מצוות
פסוקים ג-ד (אם לא מקיימים מצוות).	פסוק ב
פסוקים ו-ח (אם כן מקיימים מצוות).	פסוקים ט-כד
פסוקים כה-לא (גלות – אם לא מקיימים, גאולה – אם כן מקיימים).	
פס' לב-לט (האמונה בייחוד ה' העולה מההיסטוריה)	

סדר העניינים המוצגים בנאום הוא **לסדרוגין**: עניינים הקשורים למצוות לעומת עניינים הקשורים להיסטוריה של עם ישראל. ניתן להבחין שתיאור העניינים הולך ומתפתח בפרק: בתחילה אזהרה קצרה לעניין המצוות ואח"כ שתי דוגמאות מן ההיסטוריה. (אחת על-דרך השלילה ואחת על-דרך החיוב). אח"כ עניין מורחב שקשור למצוות (מעמד הר סיני) ועניין מורחב הקשור להיסטוריה (הגלות והגאולה) ולבסוף עניין המחבר את שני הנושאים הללו.

**"שיר הייחוד"** (פסוקים לב-לט): נכנה את הכתוב בפסוקים לב-לט כ"שיר" מכיוון שהוא מורכב משני בתים ומסקנה החוזרת בסוף כל בית.

2. כתפיסת רמב"ן בפירושו לפסוק ט: "ואמר רק אני מזהירך מאוד להשמר ולשמור עצמך מאוד מאוד לזכור מאין באו אליך המצוות... והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר המעמד ההוא... אבל הכתוב כאן לפי דעתי מצות לא תעשה שלא נשכח מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם וצוה במצות עשה שנודיע במצות עשה בו לכל זרענו מדור לדור".
  3. כתפיסת ר"ן בדרשות הר"ן הרואה בפסוקים י-יד מאמר מוסגר ומכאן שהאזהרה בפסוק ט מוסבת על פסוקים טו ואילך: "רק השמר לך" למה שממשיך דבריו וסיים ואמר "ותמונה אינכם רואים זולתי קול" וכן "ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה".
  4. יש לשים לב שתיאור הגאולה הוא למעשה רק תיאור תשובתם של ישראל ללא תיאור שיבתם לארץ. תיאור התהליך: גלות וגאולה נמצא בתורה בויקרא כ"ו (שם רק נרמזת תשובה – "והתודו את עונם ואת עון אבתם"); דברים ד': גלות ותשובה (ללא תיאור השיבה לארץ); בשירת האזינו: גלות ונקם (לא נזכרת תשובת ישראל ולא השיבה לארץ); ובדברים כ"ח-ל': תיאור הגלות, התשובה והגאולה. רמב"ן, לשיטתו, מזהה את כל אחד מהתיאורים כרמז למציאות היסטורית שונה. כאן, יש לדבריו רמז לגאולת בבל, לעומת דברים ל' המרמז לדעתו על הגאולה העתידה (במידה ויהיה בה תהליך של תשובה). ואמנם, בגלות בבל, היה תהליך עמוק של תשובה והפסקת עיז, מכל-מקום רובם של ישראל לא שבו לארץ.
- ניתן לראות באופן שונה את היחס בין שני התיאורים בספר דברים (בפרק ד' ובפרק ל'). התיאור כאן יכול להיות תמציתו של תיאור הגאולה שבפרק ל'.
- בדרך דומה הציע הרב י' בן-נון (בהשתלמות למורי תני"ך – תשנ"ג) לראות בתוכחה שבפרשת עקב (י"א, יג-כה) את תמציתה של התוכחה שבסוף הספר. ללמדנו, שעל מצוות האמונה בהי' והאיסור לעבוד עיז, הציבה התורה תיאור של גלות-גאולה המקביל לתיאור שבסוף הספר ותוכחה מיוחדת המקבילה לתוכחה שעל כל המצוות.

**בית א':** "כי שאל נא לימים ראשונים..."

הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו.

השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש... ויחי.

הנסה אלקים לבוא לקחת גוי מקרב גוי

במסות באתות ובמופתים... ובמוראים גדלים

ככל עשה לכם... במצרים לעיניך.

**מסקנה:** אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים

אין עוד מלבדו".

**בית ב':** "מן השמים השמיעך את קלו ליסרך

ועל הארץ הראך את אשו הגדולה

ודבריו שמעת מתוך האש

ותחת כי אהב את אבתיך...

ויוצאך בפניו בלחיו הגדל ממצרים

להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך....

**מסקנה:** וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים

בשמים ממעל ועל הארץ מתחת

אין עוד".

בכל בית שזורים שני האירועים ההיסטוריים החשובים ביותר לישראל: **מעמד הר סיני** ו**יציאת מצרים** ובשניהם בסדר כרונולוגי הפוך – קודם סיני ואח"כ יציאת מצרים. כנראה הסדר משתנה כי האירוע המדובר בפרק הוא מעמד הר סיני. הקשר לכל הנאום בא לידי ביטוי בחיבור שבין ההיסטוריה למצוות – כאן ההיסטוריה קשורה למצוות האמונה ביחוד ה' (אותה מצוה שתנוסח בתחילת נאום המצוות של ספר דברים – בפרק ו', ד: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד").

כאן מתברר היבט נוסף העולה ממעמד הר סיני – אין זה רק מקור כל המצוות (פסוקים י-יד) והבסיס לאיסור עש"ית פסל ותמונה (פסוקים טו-כד) אלא גם הבסיס לאמונה ביחוד ה' ("אין עוד מלבדו"). למסקנה זו לא ניתן היה להגיע ממעמד הר סיני עצמו, לפי שהוא אירוע הקשור לישראל בלבד. רק החיבור שבין עוצמתו של מעמד הר סיני לבין עוצמתה של יציאת ישראל ממצרים ("ובמוראים גדלים" – בבית א') ותכליתה ההיסטורית ("להוריש גוים גדולים" – בבית ב') איפשרו את המסקנה בדבר ייחוד ה'. גם מבחינה סגנונית קשורים פסוקים לב-לט לכל הנאום בכך שהוא בנוי לסרוגין משני עניינים (מעמד הר סיני ויציאת מצרים) ומסקנה (ייחוד ה') כפי שבנוי כל הנאום משני עניינים לסרוגין (מצוות והיסטוריה) ומסקנה (הקשר בין המצוות לקיום ההיסטורי בארץ). כמו כן שזור הכינוי "גדולי" בריכוז רב הן בפסוקים לב-לט והן בנאום עצמו.<sup>5</sup>

## הנאום בפרק ד' כהקדמה לנאום המצוות

גישה הפוכה לגישתו של די"ר יהודה קיל נמצא בפירושו של רמב"ן. רמב"ן הסביר בדבריו את הצורך לחזור בהרחבה על עניין מעמד הר סיני בפרק ד' כהקדמה לנאום המצוות על מנת שזכור מהו הבסיס לחיוב במצוות ומהו מקורן.<sup>6</sup>

5. הכינוי "גדולי" מופיע בפרק ד' בהקשרים שונים ורבים, ראה בפסוקים: ו-ח (ביחס לישראל); לב-לה, לו-לח (ביחס לאירועים ההיסטוריים – כוח ה' במכות מצרים, האש במעמד סיני, עמי כנען).

6. ראה דברי רמב"ן בהערה מסי' 2. וראה את דבריו בפירושו לדברים א', א: "ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד שהשלים בהם בפסוק "ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך

קיימים עניינים נוספים בפרק ד' המובאים לראשונה בספר ומפותחים בהרחבה בפרקי נאום המצוות (פרקים ה', כ"ז, ח). מהם: הביטוי "אל החקים ואל המשפטים" (ד', א), המופיע גם בראש נאום המצוות (ה', א) וכן במקומות רבים בנאום המצוות כגון: ו', א; ז', יא; י"א, לב; י"ב, א; כ"ו, טז ועוד. וכן הסגנון המיוחד "ישמע שמע" – "שמע ישראל" (ד', א; ו', ד; ט', א; כ"ז, ט). החיוב לזכור ולא לשכוח (בפס' ט, כג). איסור זה המתייחס למעמד הר סיני נזכר רבות בהמשך הספר כגון: ה', טו; ו', יב; כל פרק ח'; טו, טו; ט"ז, יב; כ"ד, ט; כ"ה, יז; ל"ב, ז. ובתוך כך הקשר עם לבו של האדם "ופן יסורו מלבבך" (פסוק ט); "כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" (פסוק כט); "והשבת אל לבבך" (פסוק לט). הזכרת חיובי לבו של האדם מאפיינת מכאן ואילך את ספר דברים ובהמשך נצביע על מספר הוכחות לכך. כמו-כן נזכר בפרק ד' החיוב להעביר את המסורת לבנים "והודעתם לבניך ולבני בניך... ואת בניהם ילמדון" (פסוקים ט-י).

עניין העברת המסורת לבנים נזכר בהמשך במקומות רבים, כגון: ו', ז; ו', כ; ז', ג-ד; י"א, יט; ל"א, יב-יג; ל"ב, ז; ל"ב, מו. גם העיסוק הנרחב בפרק הן בעניין ע"ז (הזכרת בעל פעור, מעמד הר סיני כבסיס לאיסור תמונה ופסל ותיאור הגלות כנובעת מע"ז) והן במצוות האמונה בה' (וייחוד ה') מאפיינים את נאום המצוות ובעיקר את ראשיתו (פרקים ה'-י"א)<sup>7</sup>.

כל אלו יכולים לבסס את דעת רמב"ן בדבר מעמדו של פרק ד' כהקדמה לנאום המצוות.

### תוכנו של פרק ד' כמרמז על אופיו של נאום המצוות

העיסוק הנרחב בפרק ד' בענייני הלב והאמונה כהקדמה למצוות בא לבסס את אחת "המהפכות" הגדולות שעושה ספר דברים בביאורו למצוות. הביאור לתורה כולל שלושה מרכיבים: סידור מחדש של המצוות, הרחבת מצוות שרק נרמזו בתורה והשלמת פרטים מבארים במצוות שכבר נאמרו. מעבר לכך, יש בספר מצוות "מחודשות" (כלשונו של רמב"ן) שנלמדות רק מחומש זה.

החידוש הגדול מתברר כבר מצירופם של שלושת המרכיבים הראשונים<sup>8</sup>: הסידור מחדש, הרחבת העניינים שרק נרמזו והשלמת פרטים מבארים במצוות שכבר נאמרו – וכוונתנו למצוות האמונה.

אחר כך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך כל הימים" (דברים ד', מ) אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר "שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום" (שם ה', א) והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה ואחרי כן הודיעם יחוד השם "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" (שם ו', ד) וכל המצוות שבספר הזה.

אמנם יש מקום לברר את גישתו המיוחדת של רמב"ן, לפיה, כבר בפרק ד' מתחיל משה לבאר את המצוות. כדבריו בפרק ד', ג-ה, "עיניכם הראות": "עתה בא להזהיר בפרטי המצוות ויתחיל בעבודת כוכבים שהוא שורש לכולן".

7. הרב י' בן-טון הציע לראות בפרקים ה'-י"א את נאום מצוות האמונה (ע"ז ויראת ה'), שהן בסיס למצוות המעשיות ובפרקים י"ב-כ"ו את יתר המצוות. הגדרתו קרובה לדברי רד"ך הופמן שראה בפרקים ה-יא – מצוות כלליות ובפרקים י"ב ואילך – מצוות פרטיות. וכפי שעל מצוות ע"ז ויראת ה' נכרתה הברית (בפרק י"א) כך לאחר סיום נאום המצוות מתואר נאום כריתת הברית על כל המצוות (מפרק כ"ז ואילך).

8. לא עמדנו על היבטים מאפיינים במצוות המחודשות וכן על היבטים המאפיינים את החלקים הסיפוריים שבספר. כדוגמה היכולה להצביע על מגמה דומה גם בחלק הסיפורי, נשווה בין הכתוב בשמות לבין הכתוב בדברים על מעמד הר סיני. בשמות י"ט, ח עונים ישראל למשה: "כל אשר דבר ה' נעשה"; ושם בכ"ד, ג: "כל הדברים אשר דבר ה' נעשה"; ושם בפס' ז: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". ההדגשה היא

**סידור המצוות:** בראש נאום המצוות שבספר ובהקדמה לנאום עומדות מצוות הקשורות לאמונה בה': ייחוד ה' ("וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" – ד', לט; "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" וי', ד), אהבת ה' (ה', ה); יראת ה' (ה', יג); מצוות לימוד התורה והוראתה לבנים (ה', ו-ז); מצוות תפילין ומזוזה (ח-ט); האיסור לשכוח את יציאת מצרים; האיסור לנסות את ה' (ו', טז); איסור גאוה (ז', יב; י"ז, כ) ועוד. לצידן של מצוות האמונה מעמיד הספר את האיסור באמונה ובעבודה לאלהים אחרים.

למעשה כל הפרקים הראשונים בנאום המצוות (פרקים ה'-י"א) עיקרם עיסוק במצוות אלו.<sup>7</sup> **סידור זה בא לבאר ששורש עבודת ה' איננו המצוות המעשיות, כפי שהיינו חושבים, באופן שטחי, לפי סידור המצוות בחומשים הקדומים, אלא "שיקבל עליו עול מלכות שמים ואחר כך יקבל עליו עול מצוות"** (ברכות פרק ב' משנה ב').<sup>8</sup> במובן זה "ממשה עד משה לא קם כמשה" – כך ראה כנראה רמב"ם לנגד עיניו כשסידר את החומר ההלכתי שבתושבי"ע וקרא לסידור "משנה תורה". וכך נמצא בראש ספר "משנה תורה" את "ספר המדע" – העוסק במצוות האמונה ואיסורי ע"ז, ושני לו את "ספר האהבה" – העוסק במצוות אהבת ה', לימוד התורה והמצוות, תפילין ומזוזה.

### הרחבת מצוות שרק נרמזו בחומשים הקודמים

ניתן לראות בעיסוק בענייני האמונה והלב הרחבה של עניינים שנרמזו בחומשים הקודמים והורחבו מאוד בספר דברים. ונציג מספר דוגמאות:

**מצוות האמונה בה'** נרמזה כבר בראש י' הדברות ("אנכי ה' אלקיך"<sup>10</sup>) אך לא נוסחה שם כמצווה אלא כהכרזה, ואילו בספר דברים היא הורחבה מאוד וקיבלה תוקף מחייב; החיוב **לירא את ה'** הובא בויקרא י"ט ("ויראת מאלקיך") אם כי שם הוא מוצג כנימוק מדוע יש לשמור את המצוות ולא כציווי העומד בפני עצמו<sup>11</sup>; החיוב **לאהוב** מופיע בהקשרים מעטים בחומשים הקודמים (רק בהקשר לאהבת האדם – "ואהבת לרעך כמוך" – ויקרא י"ט, יח) ואילו בדברים הוא מופיע הרבה בהקשר לאהבת ה' וכן בהקשר לאהבת הגר (כגון: דברים י', יח-ט)<sup>12</sup>; החיוב לזכור מופיע במספר מקומות (בשמות י"ג, ג – חיוב

על העשייה ודאי שהיא קודמת לשמיעה. ואילו בביאור הסיפור בספר דברים נמצא הדגשה על השמיעה. הפועל שמע מופיע בדב' ה', כ-כח 8 פעמים! והביטוי המקביל לשמות הוא: "כל אשר ידבר ה' אלקינו אליך ושמענו ועשינו". השמיעה קודמת לעשייה. אמנם, רווח במקרא הסדר הכיאסטי בחזרה על סיפור קודם (הכלל של הרי ד"ר משה זיידל: "הנביא המשתמש במליצות פסוק, המרחף לנגד עיניו, משתמש בהן בסדר הפוך"). אם כי, אין כאן רק עניין טכני, אלא כדברינו, לפי ספר דברים השמיעה צריכה להיות קודמת לעשייה.

9. ונזכיר גם את הביטוי "בכל לבבך ובכל נפשך" השזור בספר כמעין סיסמא החוזרת ונשנית בהקשרים רבים (ו', ה; י', יב ועוד). וכן, ביטויים נוספים הקשורים ללבו של האדם, כמו במצוות הצדקה "לא תאמץ את לבבך" (ט"ו, ז); "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך" (שם, ט); "ולא ירע לבבך" (שם, ח), במצוות המלך "ולא יסור לבבו" (י"ז, יז); "לבלתי רוס לבבו מאחיו" (שם, ט), במצוות המלחמה "אל ירך לבבכם" (כ', א); "הירא ורב הלבבי" (שם, ח) ועוד.

10. רמב"ן בביאורו לישמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" (ו', ד): "גם בזה מצוה שיבאר כי בדיבור 'אנכי ה' אלקיך' יהיה הייחוד".

11. וכך ביאר רש"י בויקרא י"ט, לב ד.ה. "והדרת פני זקני": "איזהו הדור? לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו. יכול יעצום עיניו כמי שלא ראהו? לכך ואמר: "ויראת מאלקיך", שהרי דבר זה מסור ללבו של עשהו, שאין מכיר בו אלא הוא, וכל דבר המסור ללב נאמר בו: "ויראת מאלקיך". וראה עוד בביאור שם בפסוק יד.

12. יש להזכיר עוד הקשרים למושג זה בספר דברים: בעניין אהבת העבד את אדונו (ט"ו, טו); בעניין אהבת האשה או שנאתה (כ"א, טו-ז; כ"ב, יג-טז); ובעיקר בעניין אהבת ה' את עמו (ד', לו; י', טו; כ"ג, ו ועוד).

לזכור את יציאת מצרים בהקשר למצוות קידוש הבכורות ושם בפס' ט – בהקשר למצוות תפילין; במדבר ט"ו, טו – בהקשר למצוות ציצית<sup>13</sup> ואילו בחומש דברים החיוב לזכור מופיע בהקשרים רבים מאוד (כגון: זכירת מעמד הר סיני – ד'; זכירת ההליכה במדבר – ח'; זכירת חטאיהם במדבר – ט'; זכירת קורות מרים ומחית עמלק – כ"ד-כ"ה); החיוב להעביר את המסורת לבנים מופיע גם הוא מקודם (בשמות י"ב, כו; שם י"ג, ח; שם י"ג, יד) אם כי החיוב ללמד את כל התורה ולא רק את סיפור יציאת מצרים מופיע כאמור רק בדברים.

## השלמת פרטים מבארים במצוות שכבר נמסרו בהרחבה בחומשים הקודמים

נדגים זאת בארבע מצוות.

1. **בתשלומי חובל:** חז"ל לימדונו על חמישה תשלומי חובל, ארבעה הנלמדים מפרי משפטים ואחד מפרי כי תצא. התשלום הנלמד מחומש דברים קשור ללבו של האדם – תשלום על בושתו של האדם (דברים כ"ה, יא-יב).
2. **במצוות העדים:** בעשרת הדיברות מדובר על "עד שקר" ובפרשת משפטים ישנו איסור "להיות עד חמס" (שמות כ"ג, א) ואילו בחומש דברים ישנה השלמה של האיסור לתחום מחשבת העד – עדים זוממים (דברים י"ט, יט – "כאשר זמם לעשות לאחיו").
3. **במצוות התשובה:** במצוה זו יש שלושה מרכיבים: הוידוי – בדיבור; עזיבת החטא – במעשה והתשובה שבלב. הוידוי נלמד מפרשת נשא (במדבר, ה', ז)<sup>14</sup> ואילו התשובה שבלב נלמדת מספר דברים (ל', ב).
4. **במצוות השמחה:** מצוה זו, הקשורה אף היא לחיובי לבו של האדם, נזכרת בהקשר לחג הסוכות בויקרא כ"ג, מ ואילו בחומש דברים היא מורחבת גם בהקשרים נוספים: בהקשר לחג שבועות – דברים ט"ז, יא; בהקשר למעשר שני – שם י"ד, כו; בהקשר לשנת הנישואים הראשונה – שם כ"ד, ה; בהקשר למצוות הביכורים – שם כ"ו, יא ובתוכחה בכ"ח, מז "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מר"ב כל"<sup>15</sup>.

13. במצוות תפילין נמצא את החיבור בין החיוב להגיד לבנים לבין מצות הזכרון "והגדת לבנך ביום ההוא... והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך" (שמות י"ג, ח-ט). וכך במצוות ציצית נמצא חיבור בין שני יסודות דומים: בין חיוב הלב לבין הזכרון "וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם" (במדבר ט"ו, לט). ולא בכדי, שהרי שתי מצוות אלו כתובות במקומות מיוחדים בתורה ואכמ"ל. "שנצטוו להתוודות לפני השם על כל החטאים שחטאנו" – ספר החינוך (מצות שסד). נציין שישנה מגמה המסתמנת מספר שמות ואילך, לפיה, ספרים שמות ויקרא מדגישים את חיובי העשייה, חומש במדבר מדגיש גם את חיובי הדיבור (וידוי, נדרים וברכות) ובחומש דברים מודגשים חיובי הלב.
14. כך מתבאר מדוע בחרה פרשת התוכחה בספר דברים את הניסוח המיוחד הזה ולא את הניסוח של ספר ויקרא "והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם" (ויקרא כ"ו, מג; וראה שם יד-טו). רמב"ן, לשיטתו, ביאר את ההבדל כרמזים לתקופות היסטוריות שונות (התוכחה בויקרא – רמז לגלות בית ראשון והתוכחה בדברים – רמז לגלות בית שני). ואילו כאן הצגנו הסבר להבדל זה. כך מתבאר הבדל נוסף בין פרשות התוכחה, לפיו יש בדברים הרחבה בתיאור הצדדים הנפשיים הכרוכים בגלות "לא תרגיע ולא יהיה לך מנוח... לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש... ופחדת לילה ויומים... מפחד לבבך אשר תפחד וגו'" (דברים כ"ח, סה-סז).

## הנאום בפרק ד' כתמציתו של כל ספר דברים

רעיון זה מבוסס על דבריו של הרב יי בן-נון<sup>16</sup>. לדבריו, "המהפכה" בביאור התורה שנרמזה בפרק ד' מובילה למחשבה שיש בפרק זה מעין תמצית לספר כולו. עד כה ראינו את **הצד הרעיוני** – התמצית הרעיונית שבאה לידי ביטוי בפרק ופותחה בספר כולו – ביסוס התורה על חיובי לבו של האדם. נתייחס עתה ל**צד התוכני** – ניתן לראות שפסוקים רבים בפרק ד' יופיעו בהמשך הספר, גם בנאום המצוות וגם בנאום הברית, תוך כדי פיתוחם והרחבתם, ובכך לבסס את דברינו. נצביע על מספר מקבילות:

פסוקים א, ה, מ – מקבילים לה', א; ו, א; ח, א; י"א, ח-ט ועוד; פסוק ב – מקביל ל"יג, א; פסוק ד – מקביל ל"ל, כ; פסוק י – מקביל לה', כו; ו, ב; פסוקים יב-יג – מקבילים לה', יט; פסוקים טו-יט ופסוק כג (האיסור לעבוד ע"ז) – מקבילים לתוכנם של פרקים ז', ט', י"ב, ל-לא; י"ג; י"ח, ט-יד; כ"ז, טו; פסוק יט ("אשר חלק") – מקביל לכ"ט, כה ("ולא חלק להם"); פסוקים כא-כב (חטאו של משה ואי כניסתו לארץ) – מקבילים לא', לו; ג', כג-כו (בנאום הפתיחה) ומקבילים לפסוקים: ל"א, יד; ל"ב, מח-נב; ל"ד, א-ה (בנאום הברית); פסוק כד מקביל לה', ט; פסוק כה – מקביל ל"א, כט; פסוק כו – מקביל ל"ל, יט ומורחב בשירת האזינו; פסוק כז – מקביל לכ"ח, סד; פסוק כח – מקביל לכ"ח, לו; פסוק כא-לא – מקבילים ל"א, א-ב; פסוק לג – מקביל לה', כג; פסוק לו – מקביל לז', ז-ח ו-י, טו.

התבוננות מחדש במבנה הנאום בפרקנו יכולה אף היא לבסס את הדברים. בתחילת דברינו ראינו כיצד המבנה לסרוגין – מצוות והיסטוריה מבססים את דעתו של ד"ר יי קיל על מקומו של הפרק בסיומו של נאום הפתיחה. נראה עתה מה עולה מהתבוננות **בסדר האירועים** הנוכרים בפרק<sup>17</sup>.

בפסוקים א-מ ניתן לראות שלושה מרכיבי זמן: **א.** התייחסות **להווה** בפסוקים א-כ: אירועי המדבר – בעל פעור ומעמד הר סיני. **ב.** התייחסות **לעתיד** בפסוקים כב-לא: מותו הצפוי של משה שיגרור אחריו תהליך של גלות<sup>18</sup>. **ג.** התייחסות מיוחדת **לעבר** בפסוקים לב-לט, שתשמש פתרון לקיום בגלות.

מבנה זה מתבאר כך: משה כמבאר התורה, צופה את התהליכים ההיסטוריים שעשויים להיווצר עקב מצבם הרוחני של ישראל. בראשית הנאום הוא מבקש לחזק את ישראל מתוך התבוננות באירועים הקרובים אליהם בזמן ובמקום (בעל פעור שאירע בשנת ה-40 ומעמד הר סיני, שאירע בימי אבותיהם). אם כי הוא יודע שעם מותו יחלש העם וכפי הנראה יצא לגלות כעונש על חטאיו. הגלות המתוארת כאן, היא גלות ארוכה. הגאולה, במובן של שיבת ישראל לארצם איננה נזכרת אלא בפרק ל'. ולפיכך משתדל משה רבנו לחזק את עמידתם של ישראל בגלות תוך כדי התבוננות מחדש באירועי העבר. מעמד הר סיני ויציאת מצרים והמסקנה בדבר האמונה בייחוד ה' העולה מהם, ישמשו בסיס לכושר עמידתם ותקוותם של הגולים.

(המשך המאמר בעמ' 39)

16. את הרעיון בדבר סיכום ספר דברים כבר בראשיתו למדתי מהרב יי בן-נון.  
 17. על האפשרות לראות בנאום בפרק ד' מבנה לפי זמנים שונים (הווה-עתיד-עבר) ועל משמעותו של המבנה, למדתי מחברתי גבי חנה לב.  
 18. הסברים מדוע מותו של משה גרר אחריו תהליך מחייב של גלות נמצא בפירושיהם של "אור החיים" והנצי"ב. ראה בדברי "אור החיים" בדברים א', לו "גם בי התאנף ה'": "שאם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש לא היה הבית נחרב שאין אומה ולשון נוגעת בו" וכו'; ובפירושו של הנצי"ב לדברים ד', כא: "ואילו היה נכנס היה משריש עסק התורה הרבה בקרב ישראל עד שאפשר שלא הגיעו לע"ז".